

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 327.51:327.54:327.55:327.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.41>

ВІД ОДНОПОЛЯРНОСТІ ДО БАГАТОПОЛЯРНОСТІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ НАТО, ВПЛИВ РОСІЇ ТА НОВІ ЦЕНТРИ СИЛИ

Володимир Беняс

*ПВНЗ «Європейський Університет»,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
бульв. академіка Вернадського, 16 В, 03115, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-8174-5536>*

Стаття присвячена аналізу процесу переходу від однополярної до багатополярної міжнародної системи у XXI столітті, з акцентом на трансформацію НАТО, зовнішню політику Російської Федерації та появу нових центрів сили. Після розпаду СРСР сформувалася концепція однополярного світу, де США виступали єдиним глобальним лідером, здатним забезпечувати стабільність міжнародної системи та домінувати у військовій, економічній і політичній сферах. Проте на початку 2000-х років зростання ролі регіональних гравців, економічна взаємозалежність і глобальні виклики поступово призвели до формування багатополярної конфігурації світу.

Особлива увага у статті приділена трансформації НАТО: від класичного військово-політичного союзу до глобального механізму управління кризами, який поєднує колективну оборону з миротворчими місіями, кібербезпекою, енергетичною стабільністю та протидією гібридним загрозам. Аналізуються стратегічні концепції Альянсу 1991, 2010 та 2022 років, ключові операції НАТО та роль Північноатлантичного альянсу у підтримці стабільності на євроатлантичному просторі.

Розглянуто ревізійніську політику Росії, що посилюється у відповідь на розширення НАТО та зростання ролі нових центрів сили. Придільено увагу анексії Криму, військовим операціям у Сирії, активності в Африці, а також інтеграційним ініціативам РФ, включно з ЄАЕС, ОДКБ, БРІКС та ШОС. Показано, як Росія формує альтернативну мережу міжнародних відносин, залучаючи партнерів із Глобального Півдня та Китаю, прагнучи збалансувати вплив Заходу та протидіяти йому.

Окремо аналізуються нові центри сили: Китай, Індія, Туреччина та Бразилія, які формують економічно, політично та військово самостійні осі впливу. Автор висвітлює динаміку багатополярності, її структурні та функціональні особливості, взаємодію регіональних і глобальних акторів, а також виклики та загрози сучасного світоустрою.

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході та включає аналіз теоретичних моделей міжнародних відносин, офіційних документів НАТО, аналітичних матеріалів провідних центрів безпеки та міжнародної політики. Стаття має на меті надати комплексне розуміння сучасної багатополярності та трансформацій безпекових архітектур у глобальному вимірі.

Ключові слова: однополярність, багатополярність, глобальний порядок, міжнародна безпека, НАТО, стратегічна концепція НАТО, зовнішня політика Росії, ревізійнізм РФ, регіональні центри сили, Китай, Глобальний Південь, трансформація світової системи.

Актуальність дослідження. Після завершення «холодної війни» та розпаду СРСР світова система міжнародних відносин та геополітики зазнала радикальних перетворень. У 90-х роках ХХ століття сформувалася та утвердилася концепція однополярного світу з домінуванням Сполучених Штатів Америки не лише у ролі провідної країни планети, але й як єдиного наддержавного актора світової політики. Проте це тривало доволі

недовго і, починаючи з 2000-х років, все чіткіше проявляються процеси та тенденції до нової зміни світового порядку, що супроводжується зростанням ролі нових регіональних та глобальних сил, а також ревізійністською (й реваншистською) політикою Російської Федерації.

Важливими аспектами цих процесів є трансформація Північноатлантичного альянсу, який протягом десятиліть виступав гарантом безпеки в євроатлантичному просторі, та його реакція на зміну розкладу сил у світі. У контексті зміни глобального балансу сил, НАТО адаптує свої функції до нових викликів. Водночас Росія дедалі активніше заявляє про себе як про альтернативну силу, що успадкувала від СРСР провідну роль у регіоні, залучаючи до геополітичних альянсів країни «глобального Півдня» та розбудовуючи власні військово-політичні союзи.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного розуміння природи новітньої багатополярності, її суперечностей, динаміки та ролі ключових міжнародних акторів: НАТО, Росії та країн із зростаючим впливом, таких як Китай, Індія чи Туреччина.

Метою статті є аналіз процесу переходу від однополярної до багатополярної міжнародної системи через призму трансформації НАТО, зовнішньої політики Росії та формування нових геополітичних центрів сили.

Для досягнення цієї мети поставлено такі дослідницькі завдання:

- виокремити та простежити етапи переходу від однополярності до багатополярності;
- охарактеризувати еволюцію стратегій, функцій і ролі НАТО в умовах зміни міжнародного порядку;
- проаналізувати зовнішню політику Російської Федерації в контексті формування нової полярності;
- висвітлити вплив інших держав і альянсів на зміну глобального порядку.

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує елементи геополітичного аналізу, теорій міжнародних відносин (реалізм, неореалізм, конструктивізм), а також методи порівняльного аналізу зовнішньополітичних стратегій. Особлива увага приділена роботі з першоджерелами: документами НАТО (стратегічні концепції 1991, 2010, 2022 років), офіційними заявами впливових країн, аналітичними матеріалами провідних центрів досліджень міжнародної безпеки та політики.

Огляд наукового дискурсу щодо полярності світової системи. У сучасній теорії міжнародних відносин полярність визначає, як розподіляється влада у міжнародній системі, що відображає кількість та відносну потужність великих держав або коаліцій (союзів), здатних справляти істотний вплив на перебіг глобальних політичних подій, економічних процесів та змін у сфері безпеки. Полярність детермінує конфігурацію союзів, баланс сил та динаміку взаємодії між ключовими акторами геополітики.

Після розпаду СРСР у науковому дискурсі утвердилася концепція однополярного світу, яка отримала розвиток у роботах західних теоретиків, зокрема Френсіса Фукуями, Збігнева Бжезінського та Чарльза Краутгаммера. Сутність концепції полягала у визнанні Сполучених Штатів Америки єдиною наддержавою, здатною забезпечувати стабільність і керованість міжнародної системи, чинити найбільшого впливу на культурну й економічну сфери та спроможною бути найпотужнішою військовою одиницею на арені. Водночас уже наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років низка дослідників (Самуель Гантінгтон, Генрі Кіссінджер) почала критикувати однополярність як обмежену та внутрішньо нестабільну модель світоустрою. Критики наголошували на зміцненні регіональних центрів сили, здатних поступово зменшувати глобальну гегемонію США.

У цьому контексті в науці формується концепція багатопolarityності – системи світоустрою, за якою кілька (або багато) держав чи інтеграційних блоків мають наближений до рівного економічний, політичний, військовий потенціал, але жодна з цих країн чи союзів не має можливості до встановлення одноосібного домінування. Представники неореалізму, такі як Кеннет Волтц та Джон Міршаймер, акцентують увагу на тому, що така конфігурація знижує ризик тотальної гегемонії, але водночас підвищує ймовірність регіональних конфліктів через зіткнення інтересів та відсутність чітко визначеного лідера, локального чи глобального.

Порівняння підходів до багато polarityності.

1. Класичне розуміння (XIX – перша половина XX ст.) базувалося на відносно стабільному балансі сил між кількома великими державами, які взаємно обмежували одна одну у прагненні до гегемонії. Прикладами такого підходу є «Європейський концерт» (або Віденська система міжнародних відносин) після Віденського конгресу 1815 року та система міжнародних відносин напередодні Першої світової війни, коли багатопolarityність передбачала чітку структуру та баланс сил, що давав змогу уникати масштабних конфліктів між великими державами.

2. Сучасне розуміння (початок XXI ст.) формується з урахуванням процесів глобалізації, зростаючої економічної взаємозалежності, розвитку наддержавних інститутів та посилення ролі недержавних акторів. Багатопolarityність сьогодні охоплює не лише військовий і політичний аспект, але й економічний, технологічний, інформаційний та культурний. Вона характеризується високою динамічністю та фрагментованістю, а також значним рівнем гібридності взаємодії між центрами сили.

Внаслідок цього сучасний науковий дискурс демонструє поступовий відхід від концепції універсальної одно polarityності. Нові моделі багатопolarityності враховують не лише зростання ролі регіональних акторів, але й появу нових форматів міждержавної взаємодії, зміну функцій традиційних міжнародних інститутів та необхідність адаптації норм глобального управління до більш складної та багатовимірної системи взаємозв'язків.

Формування одно polarityрного світоустрою після розпаду СРСР.

Розпад Радянського Союзу у 1991 році знаменував завершення біполярної моделі міжнародної системи, що панувала впродовж «холодної війни». У сучасній історії міжнародних відносин вперше виникає явище концентрації глобальної влади в руках однієї держави – Сполучених Штатів Америки. Цей феномен отримав у науковій літературі назву одно polarityрного порядку (unipolarity) та втілюється у закріпленні за США статусу єдиної наддержави, що володіє домінуючим військово-політичним, економічним та технологічним впливом на глобальному рівні й визначає основні тенденції розвитку ключових аспектів геополітики.

Американський політичний оглядач і журналіст Чарльз Краутгаммер одним з перших описав це явище, назвавши 1990-ті роки «уні polarityрним моментом», підкреслюючи унікальність періоду, коли «центром світової сили є безперечна наддержава, Сполучені Штати, за підтримки своїх західних союзників. Американська перевага ґрунтується на тому факті, що вона є єдиною країною, яка має військові, дипломатичні, політичні та економічні ресурси, щоб бути вирішальним гравцем у будь-якому конфлікті, в будь-якій частині світу, в яку вона вирішить втрутитися [1, с. 24]». Отже, США могли самостійно та вільно формувати міжнародний порядок та вирішувати, хто є загрозою для світової безпеки.

Роль НАТО у постбіполярному світі.

Організація Північноатлантичного договору, фактично виступаючи в ролі інструмента реалізації стратегічних інтересів США, у постбіполярному світі проходить трансформацію від військово-політичного союзу до глобального механізму управління кризами

та підтримки стабільності в регіонах, де Вашингтон прагне закріпити свій вплив. Альянс адаптує свої військові структури та операційні можливості, поєднуючи традиційні функції колективної оборони з миротворчими місіями, що дає змогу США реалізовувати стратегічні цілі поза межами власної території та території євроатлантичного регіону.

Основні зміни були зафіксовані в Стратегічній концепції НАТО 1991 року [2], в якій йшлося про нову роль – підтримання стабільності, поглиблення колективної оборони та розробка механізмів стримування.

У 1994 році була започаткована Програма «Партнерство заради миру», яка заклала базу процесу зближення НАТО з постсоціалістичними державами Центральної та Східної Європи. У 1999 році до Альянсу приєдналися Польща, Угорщина та Чехія, що стало першим його розширенням після «холодної війни» та водночас сигналом про зміну геополітичної ситуації в Європі.

Абсолютно новим аспектом діяльності НАТО стало прийняття на себе операційної ролі у забезпеченні стабільності за межами колективної оборони. Прикладами цього стали миротворчі місії на Балканах, зокрема в Боснії і Герцеговині (1995 рік) та Косово (1999 рік) [3]. Такі операції сприяли формуванню нової ідентичності Альянсу: з традиційного оборонного блоку він перетворився на інструмент управління конфліктами, здатний забезпечувати стабільність у регіонах з високим кризовим рівнем.

Геополітичні ініціативи США: концепція «ліберального інтернаціоналізму».

Підсумовуючи розвиток НАТО та роль США у постбіполярному світі, маємо відзначити, що зовнішня політика Сполучених Штатів у 1990-х роках формувалася під впливом концепції ліберального інтернаціоналізму. Вона передбачала активне пропагування демократії, прав людини, ринкової економіки та міжнародних інституцій як засобів забезпечення стабільного глобального світоустрою.

Зокрема, президент Білл Клінтон (1993–2001 роки) визначив основною метою зовнішньої політики США «розширення демократичного простору», що стало помітним відходом від традиційної концепції збереження балансу сил на міжнародній арені. Він наголошував на необхідності активного просування демократичних цінностей, захисту прав людини та розвитку ринкової економіки як основи глобальної стабільності. Опублікована у лютому 1995 року адміністрацією Клінтона Національна стратегія безпеки щодо залучення та розширення декларувала, що «наша стратегія національної безпеки базується на розширенні спільноти ринкових демократій, одночасно стримуючи низку загроз нашій країні, нашим союзникам та нашим інтересам. Чим більше демократія та політична й економічна лібералізація вкорінюватимуться у світі, особливо в країнах, що мають для нас геостратегічне значення, тим безпечнішою, ймовірно, буде наша країна, і тим більше шансів на процвітання» [4, с. 2].

У рамках цієї стратегії адміністрація Клінтона вбачала необхідність у формуванні міжнародної системи, де США виступали б гарантом стабільності в усіх ключових сферах та модератором демократичних норм. Досягнення цього планувалось через такі практичні заходи: підтримка розширення НАТО, інтеграція постсоціалістичних держав, використання військових операцій для гуманітарних або миротворчих цілей, як у разі Югославії. Такий підхід давав змогу США уникати (або мінімізувати) прямі конфлікти з іншими великими державами (як Росія чи Китай), одночасно формуючи глобальну архітектуру безпеки та демократичних інституцій.

Таким чином, концепція ліберального інтернаціоналізму стала логічним підсумком завершення «холодної війни» і окреслила подальший розвиток цих процесів, що забезпечили трансформацію НАТО та зміцнили глобальну роль США у постбіполярному світі. Проте

прагнення США до монополізації геополітичних процесів та закріплення безпекового статус-кво, як очікувалось, зіткнеться з протидією інших, ревізійністсько налаштованих, країн. Як зазначав Джон Міршаймер, «великі держави рідко задовольняються поточним розподілом влади, навпаки, вони стикаються з константою стимул змінити його на свою користь. Вони майже завжди мають ревізійністські наміри, і вони будуть використовувати силу, щоб змінити баланс сил, якщо вони вважають, що це можна зробити за розумну ціну» [5, с. 1].

Зміни у міжнародному розкладі сил після 2000-х років.

Починаючи з 2000-х років міжнародна система поступово відходила від моделі однополярності через появу й посилення нових центрів сили, здатних претендувати на регіональне, а подекуди й на глобальне лідерство. Хоча Сполучені Штати зберігали провідні позиції у військовій сфері та залишалися ключовим актором глобального управління у сфері політики, їхнє домінування дедалі частіше піддавалося викликам з боку держав, що активно розширювали власний економічний, військовий і політичний потенціал. Така, на перший погляд, непохитна гегемонія США на геополітичній арені, почала набувати кризових ознак, у тому числі через негативний досвід військових інтервенцій (зокрема, в Іраку та Афганістані). Цей процес особливо прискорився після глобальної фінансової кризи 2008 року, що підірвала економічний авторитет Сполучених Штатів і водночас створила сприятливі умови для активного економічного зростання Китаю, Індії та інших держав.

Як зазначає Фарід Закарія: «У деяких питаннях однополярність, здається, вже закінчилася. Зараз Європейський Союз є найбільшим торговельним блоком земної кулі, створюючи біполярність, далі Китай, а потім і інші нові гіганти набирають розмірів, то біполярна сфера торгівлі стане триполярною, а потім багатополлярною» [6, с. 43]. У такому світі вплив США зберігає значення, проте вже не є вирішальним.

Поява нових центрів сили: Китай, Індія, Туреччина, Бразилія.

Таким чином, початок XXI століття дедалі виразніше слідує тенденції багатополарності, що проявляється у зростанні впливу низки держав, які претендують на статус самостійних полюсів сили.

Китай виступає претендентом на роль центру номер два (після США) у геополітиці. Його модель «авторитарного капіталізму», реалізація масштабної інфраструктурної ініціативи «Один пояс – один шлях», нарощування військового потенціалу та геополітичні амбіції в Індо-Тихоокеанському регіоні свідчать про перехід від регіонального до глобального рівня впливу.

Індія, володіючи динамічною економікою, ядерним статусом та співпрацюючи в рамках G20, BRICS, SCO, формує образ незалежного центру сили. Вона прагне зберігати стратегічну автономію, уникаючи однозначного залучення як до західних, так і до східних альянсів, при цьому ставлячи економічну вигоду головною прерогативою міжнародної співпраці.

Туреччина також розвиває концепцію стратегічної автономії, поєднуючи членство в НАТО з паралельним розвитком партнерських відносин з Росією та активною присутністю на Близькому Сході, Балканах і в Південному Кавказі. Така політика надає Анкарі статус регіонального, а в окремих випадках і субрегіонального актора міжнародної арени.

Бразилія, як провідна латиноамериканська держава, заявляє про свої амбіції у формуванні справедливішої архітектури світового порядку, зокрема, через активну участь у BRICS, фокусуючи свої лідерські амбіції переважно у Латиноамериканському регіоні.

Криза глобального лідерства США та ріст регіонального впливу РФ.

Тоді як США поступово втрачають світову гегемонію та свій вплив у Європі, Азії та на Близькому Сході, Російська Федерація дедалі активніше намагається заповнити вакуум, що виник у регіональній та глобальній архітектурі безпеки.

Повернення Владіміра Путіна на посаду президента РФ у 2012 році стало початком для втілення у життя російських амбіцій – від ролі регіонального лідера на пострадянському просторі до претензії на статус впливового гравця у глобальній системі. Ці прагнення виявилися у низці стратегічних кроків:

- анексія Криму у 2014 році та проведення військових дій на сході України;
- військово-політична підтримка режиму Башара Асада в Сирії;
- зростаюча активність у Центральній Африці, Судані та Малі через діяльність ПВК «Вагнер»;
- просування інтеграційних проєктів, зокрема Євразійського економічного союзу та Організації Договору про колективну безпеку.

У дискурсивному вимірі Росія позиціонує себе як альтернатива Заходу, базуючи свою глобальну позицію на незаперечній багатополярності, «традиційних цінностях» і необхідності перегляду світового порядку, сформованого після 1991 року.

Трансформація НАТО в умовах зміни глобального порядку.

Зростання ролі нових центрів сили та дедалі активніша ревізійністська політика Росії зумовили необхідність подальшої адаптації НАТО до змін міжнародної реальності. Якщо у перші роки після завершення «холодної війни» Альянс був сфокусований на безпеці країн-учасників, то з початку 2000-х його стратегія стала набувати більш комплексного характеру, поєднуючи класичну колективну оборону із завданнями глобального захисту проти нових загроз, а саме посилення кібербезпеки, енергетичної стабільності та протидії небезпеці з боку нестабільних регіонів поза межами НАТО.

Загроза з боку нових полюсів сили стає настільки очевидною та масштабною, що у новій Стратегічній концепції, проголошеній на Мадридському саміті 2022 року, Альянс прямо називає Росію «найбільш значною і прямою загрозою безпеці держав – членів Альянсу та миру і стабільності в євроатлантичному регіоні» [7], а Китай – джерелом викликів стабільності та демократичним цінностям.

Окрім того, від початку 2000-х років діяльність НАТО набуває виразного «позатериторіального» характеру, що відображається у концепції *out-of-area operations* – переході від теоретичної оборони країн-членів від зовнішньої агресії до активної участі у врегулюванні кризових ситуацій та стабілізації міжнародного порядку [7] відповідно до західних військово-політичних принципів.

Основні з них [3]:

- Афганістан (2003–2021): місія ISAF (міжнародні сили сприяння безпеці) стала найбільшою операцією в історії Альянсу; НАТО перебрало на себе частину функцій уряду країни у сферах оборони, тренування сил безпеки, побудови миру та розбудови державних інституцій;
- Лівія (2011): операція *Unified Protector* (об'єднаний захисник), санкціонована РБ ООН резолюцією № 1973, передбачала встановлення безпільотної зони та захист цивільного населення і житлових районів під час громадянської війни;
- Ірак (з 2004 року): навчально-тренувальна місія, яка спрямована на підготовку іракських сил безпеки та надання допомоги уряду країни у створенні військових навчальних закладів, підтримана також резолюцією №1546 РБ ООН;
- операції у Сомалі та Середземному морі (з 2008 року): антипіратські та анти-терористичні місії, що мають на меті забезпечення морської безпеки та безперешкодного судноплавства у регіоні, а також боротьбу з контрабандою;
- Туреччина (з 2012 року): розгортання операції *Active Fence* (активна огорожа), яка передбачала розміщення систем протиракетної оборони «Patriot» для захисту від потенційних загроз із боку Сирії.

Також після 2014 року, в умовах анексії Криму та гібридної агресії Російської Федерації проти України, НАТО зіткнулося з якісно новими викликами [9], що зумовило подальшу трансформацію його стратегічних пріоритетів.

1. Гібридна війна. Поєднання військових дій, інформаційних кампаній, кібератак і впливових операцій сформувало новий тип загрози, що виходить за межі класичних воєнних сценаріїв. У відповідь Альянс створив Центр стратегічних комунікацій у Ризі, а також активізував співпрацю з ЄС у сфері протидії дезінформації та інформаційним операціям.

2. Кібератаки. У 2016 році НАТО визнало кіберпростір окремим операційним доменом, прирівнявши кібератаки до потенційних підстав для активації Статті 5 Вашингтонського договору. З цього часу посилилося партнерство як між державами-членами, так і з приватним сектором у сфері кіберзахисту.

3. Енергетична безпека. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році залежність європейських союзників від російських енергоносіїв було офіційно визначено як стратегічну вразливість. У Спільній декларації НАТО-ЄС (2023 рік) енергетична безпека було позначено одним з ключових пріоритетів співпраці.

Таким чином, починаючи з XXI століття НАТО суттєво розширює коло функцій, поступово трансформуючись із класичного оборонного союзу на багатовимірний інструмент реагування. Альянс дедалі активніше відповідає не лише на традиційні військові виклики, але й на нові типи загроз – від гібридної війни та кібератак до проблем енергетичної безпеки, демонструючи гнучкість і здатність адаптуватися до умов комплексного й динамічного безпечного середовища багатополярного світу.

Ревізіонізм РФ як відповідь на розширення НАТО.

Розширення позатериторіальних операцій НАТО та адаптація до нових загроз засвідчили здатність Альянсу динамічно реагувати на раптові та неочікувані зміни на міжнародній арені. Водночас активне розширення НАТО у пострадянському просторі стало одним з факторів, що поглибив незадоволення Російської Федерації її місцем на цій арені та викликав ревізіоністські прагнення Кремля.

Незважаючи на те, що після розпаду СРСР Москва заявляла та демонструвала готовність інтеграції у західне середовище, співпрацювала, у тому числі, з НАТО по програмі Партнерство заради миру, боротьбі з тероризмом, миротворчих місіях тощо, кожне розширення Альянсу сприймалося Росією вороже, як загроза її геополітичним інтересам і обмеження сфери впливу на пострадянському просторі.

Починаючи з 2007 року у Мюнхенській промові [10] Кремль відкрито заявляє про незгоду з американоцентричним світовим порядком і висуває концепцію багатополярного світу, де РФ відіграє роль одного з ключових полюсів сили. Таким чином, трансформація НАТО та його розширення стали як причиною, так і приводом до формування нових загроз європейській та глобальній безпеці, що включають як традиційні, так і гібридні, кібернетичні та енергетичні загрози. Одним з найбільших центрів виходу цих ризиків на міжнародну арену стала саме Російська Федерація.

Після 2014 року, а особливо після початку повномасштабної війни проти України у 2022 році, Російська Федерація активізувала зовнішньополітичний поворот у бік антизахідних коаліцій, намагаючись компенсувати втрату економічних і політичних зв'язків із Заходом. Ключовими напрямками цієї стратегії стали такі.

1. Китай – стратегічний партнер, який поділяє російське бачення багатополярності. У спільній заяві від лютого 2022 року Москва та Пекін проголосили «безмежне партнерство», підкресливши готовність до координації зусиль у протидії західному впливу.

2. Іран – союзник у сирійському конфлікті, який після 2022 року перетворився на важливого військово-технічного партнера, зокрема, шляхом постачання безпілотних літальних апаратів для ведення війни проти України.

3. Держави Глобального Півдня, насамперед Індія, ПАР і Бразилія розглядаються Кремлем як цільові партнери у сферах енергетики, торгівлі та політичної дипломатії. Через BRICS та інші формати співпраці Росія намагається закріпити образ себе як частини «альтернативного центру сили».

Таким чином, російська зовнішня політика спрямована на формування паралельної мережі міжнародних відносин, яка, на думку Кремля, здатна збалансувати вплив Заходу та просувати альтернативну модель глобалізації. Це відповідає ширшій концепції ревізюнізму, що намагається поставити під сумнів ліберальний міжнародний порядок і запропонувати йому альтернативу.

Альтернативні міжнародні платформи.

Прагнучи сформувати альтернативну систему міжнародних інституцій, Російська Федерація активно просуває та розбудовує міждержавні платформи, які позиціонуються як протипага західним структурам. Ці механізми мають на меті не лише розширення власного геополітичного впливу, але й поступове зниження залежності від глобальних режимів, контрольованих США та ЄС. Серед них провідну роль відіграють такі об'єднання.

1. ОДКБ (Організація Договору про колективну безпеку). Створена у 2002 році як пострадянська військово-політична відповідь на НАТО, ОДКБ об'єднує Вірменію, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Росію. Формально організація виконує функцію колективної оборони, однак її реальна ефективність залишається обмеженою. Події у Казахстані 2022 року засвідчили здатність ОДКБ проводити короткострокові силові операції, проте не довели спроможності організації діяти як повноцінний безпековий союз. Відсутність реакції на загострення вірмено-азербайджанського конфлікту у 2023 році стала черговим індикатором внутрішньої слабкості й асиметричного домінування Росії. Саме російський контроль над ключовими механізмами організації знижує рівень довіри з боку інших держав-учасниць, які дедалі частіше прагнуть диверсифікувати власні зовнішньополітичні орієнтири.

2. БРІКС. Формат співпраці Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР спочатку створювався як майданчик координації економічного розвитку великих ринкових економік. Для Кремля БРІКС став можливістю позиціонувати себе як учасника глобального «антизахідного» блоку. Росія активно просуває на платформі ідеї деамериканізації світової економіки – розвиток розрахунків у національних валютах, створення альтернативи SWIFT та власних фінансових інструментів. Після розширення БРІКС у 2023 році (приєднання Ірану, Єгипту, ОАЕ та інших країн) зросла як вага об'єднання, так і інтенсивність антизахідної риторики. Для Москви це забезпечило додатковий інструмент дипломатичного маневру, а також посилило її участь у формуванні альтернативної системи міжнародних економічних зв'язків.

3. ШОС (Шанхайська організація співробітництва). Ця регіональна структура, яка охоплює простір від Східної Європи до Південної Азії, стала одним з важливих інструментів російської зовнішньої політики. У межах ШОС Москва поглиблює стратегічне партнерство з Китаєм, країнами Центральної Азії, а також розширює кооперацію з Індією та Іраном. Основні напрями діяльності організації охоплюють антитерористичну взаємодію, координацію економічних проєктів, контроль над транспортними та енергетичними коридорами, а також підтримання регіональної безпеки. Для Росії участь у ШОС є можливістю утримувати вплив у азійському просторі та компенсувати погіршення відносин із Заходом без прямої військово-політичної конфронтації з НАТО.

Таким чином, розбудова і просування Росією альтернативних міжнародних платформ є стратегічним інструментом її політики щодо підризу глобальної ролі західних інституцій та формування паралельної архітектури міжнародних відносин. Через ОДКБ, БРИКС і ШОС Кремль прагне закріпити свій статус одного з центрів сили у багатоплярному світі та створити умови для поступового обмеження впливу США та їхніх союзників у ключових регіонах Євразії.

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що у XXI столітті міжнародна система переживає фундаментальний зсув від однополярної моделі, сформованої після розпаду СРСР, до складної й динамічної багатоплярності. Послаблення глобального домінування США, трансформація НАТО, ревізійністська політика Російської Федерації та зростання впливу Китаю, Індії, Туреччини й інших регіональних акторів формують нову архітектуру світової безпеки, що відзначається фрагментованістю, конкуренцією та гібридністю. НАТО, адаптуючи свої стратегічні концепції, переходить від традиційної оборони до багатовимірної діяльності, спрямованої на протидію сучасним загрозам. Росія, у свою чергу, прагне вибудувати альтернативні мережі міжнародних зв'язків і посилити вплив на пострадянському просторі та в глобальному Півдні. У цих умовах нові центри сили формують власні вектори розвитку, ускладнюючи конфігурацію глобального порядку. Таким чином, сучасна багатоплярність постає не як стабільний баланс, а як динамічна система, що потребує переосмислення традиційних підходів до міжнародної безпеки та глобального управління.

Список використаної літератури

1. Krauthammer C. The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*. 1990. Т. 70, № 1. Р. 23–33. DOI: <https://doi.org/10.2307/20044692>.
2. The Alliance's New Strategic Concept (1991). *Official texts and resources | NATO*. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1991/11/08/the-alliances-new-strategic-concept-1991>.
3. NATO operations and missions. *Site name seo*. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/nato-operations-and-missions>.
4. A national security strategy of engagement and enlargement / ed. United States. White House Office. [Washington, D.C.]: The White House, 1996. 45 p.
5. Mearsheimer J.J. *Tragedy of Great Power Politics*. Norton & Company, Incorporated, W.W., 2003. 576 p.
6. Zakaria F. *Post-American World*. Norton & Company, Incorporated, W.W., 2011. 336 p.
7. NATO 2022 Strategic Concept. *Official texts and resources | NATO*. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/strategic-concepts/nato-2022-strategic-concept>.
8. Lasconjarias, G., & Larsen, J. A. (Eds.). (2015). *NATO's Response to Hybrid Threats* (Forum Paper No. 24). NATO Defense College. https://www.files.ethz.ch/isn/195405/fp_24.pdf.
9. Countering hybrid threats. *Site name seo*. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/countering-hybrid-threats>.
10. 10 років Мюнхенській промові Путіна: тези і події. – BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38907631>.
11. Багатоплярність без багатосторонності. *EEAS*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/багатоплярність-без-багатосторонності_uk.
12. Сучасний стан і перспективи розвитку й трансформації Північноатлантичного альянсу / В. Кравченко та ін. Нац. ін-т стратег. дослідж., 2021. URL: <https://doi.org/10.53679/niss-analytrep.2021.20>.

13. A national security strategy of engagement and enlargement. / ed. United States. White House Office. [Washington, D.C.]: The White House, 1996. 45 p.
14. Deutsch K.W., Singer J.D. Multipolar Power Systems and International Stability. World Politics. 1964. T. 16, № 3. P. 390–406. URL: <https://doi.org/10.2307/2009578>.
15. Haass R. How a world order ends And what comes in its wake. Foreign Affairs. 2019. T. 1, № 98. P. 22–30.

FROM UNIPOLARITY TO MULTIPOLARITY: NATO'S TRANSFORMATION, RUSSIA'S INFLUENCE, AND EMERGING CENTERS OF POWER

Volodymyr Benias

Private Higher Education Establishment "European University",

Department of Social and Humanities Disciplines

Akademika Vernadskoho Boulevard, 16V, 03115, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0008-8174-5536>

The article is devoted to analyzing the transition from a unipolar to a multipolar international system in the 21st century, with particular emphasis on the transformation of NATO, the foreign policy of the Russian Federation, and the emergence of new centers of power. After the dissolution of the USSR, the concept of a unipolar world took shape, with the United States acting as the sole global leader capable of ensuring the stability of the international system and maintaining dominance in military, economic, and political spheres. However, in the early 2000s, the rising influence of regional actors, economic interdependence, and global challenges gradually contributed to the formation of a multipolar configuration of the world.

Special attention is paid to the transformation of NATO: from a classical military-political alliance to a global crisis-management mechanism that combines collective defense with peacekeeping missions, cyber security efforts, energy stability, and countering hybrid threats. The article analyzes NATO's Strategic Concepts of 1991, 2010, and 2022, key NATO operations, and the role of the Alliance in maintaining stability in the Euro-Atlantic space.

The study also examines Russia's revisionist policy, which has intensified in response to NATO enlargement and the growing influence of new power centers. Attention is given to the annexation of Crimea, military operations in Syria, activities in Africa, and Russia's integration initiatives, including the EAEU, CSTO, BRICS, and SCO. The article demonstrates how Russia seeks to shape an alternative network of international relations by engaging partners from the Global South and China and attempting to counterbalance Western influence.

Additionally, the article analyzes new centers of power – China, India, Turkey, and Brazil – which are developing economically, politically, and militarily autonomous axes of influence. The author highlights the dynamics of multipolarity, its structural and functional characteristics, the interaction between regional and global actors, and the challenges and threats of the contemporary world order.

The research is based on an interdisciplinary approach and includes an analysis of theoretical models of international relations, official NATO documents, and analytical materials from leading security and international policy think tanks. The article aims to provide a comprehensive understanding of contemporary multipolarity and the transformation of security architectures at the global level.

Key words: unipolarity, multipolarity, global order, international security, NATO, NATO Strategic Concept, Russia's foreign policy, Russian revisionism, regional power centers, China, Global South, transformation of the international system.

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026